

DEÁK ANTAL ANDRÁS

Vásárhelyi Pál, a kiválasztott

Vásárhelyi születésének kétszázadik évfordulójára tavasszal *kiállítást* rendeztünk, melynek for-gatókönyvét vagy 15 technikatörténész tanulmányai alapján írtuk meg. Az ünnepelt mellett a kor műszaki generációját is be akartuk mutatni. A nagy vállalkozásnak egyik érdekes *tanulsága* az, hogy a társadalomban nagy volt az igény az ő szaktudásuk iránt, ezzel azonban egyáltalán nem állt egyenes arányban erkölcsi és anyagi megbecsülésük. Egy jogász vagy politikus, az igen! Így aztán sokszor agyonhajszoltan, korán és szegényen haltak meg. E tekintetben Vásárhelyi élete tipikus, bár szerencséje avagy balsorsa folytán – szemlélet kérdése – mindig KIVÁLASZTOTT volt: előbb az *Építési Igazgatóság* – talán éppen Rauchmüller von Ehrenstein –, majd *Széchenyi*, végül pedig a *Tiszavölgyi Társulat* helyezte beléje bizalmát. Ily módon 1829-ben a Duna-mappáció igazgató mérnöke lett, 1833-ban az al-dunai szabályozási és útépitési munkák vezetője, 1837-ben első hajózási mérnök, 1845-ben a Tisza-szabályozás tervező mérnöke, 1846. februárjában pedig a „Tisza szabá-lyozási munkálatok műi vezérője”.

Elöljáróban még egy szót „*kiválasztott*”-ságáról: ez a jelző nem azt akarja sugallni, hogy egyedülállóan kiváló, páratlan tehetség volt ő. Szerepét valószínűleg betölthette volna számos kortársa. Hiszen nem akárki volt *Huszár Mátyás* sem, vagy *Beszédes József*, *Lányi Sámuel*, *Hieronymi Ottó* stb.

Hatása a szakmai körökben

Ha csak azt nézzük, hogy milyen kiemelt feladatkörökben dolgozott, *szakmai tevékenységének* az egész országban érvényesülő hatása vitathatatlan. Arról, hogy mégis mennyire pozitív volt ez a hatás, a *Tiszavölgyi Társulat* kérvényéből alkothatunk magunknak fogalmat. Szeretnék, ha Vásárhelyire bíznák a Tisza-szabályozás munkálatainak vezetését: „Figyelembe véve saját szerű hazai körülményein-ket, egyáltalában kikerülhetetlennek mutatkozik előttünk azon rendszabály, hogy a Tiszavölgy szabá-lyozásának műtani igazgatását olly egyéniségre bizzuk, ki a tiszavölgyek lakossainak nyelvét, törvényeinket, s szokásainkat ismeri, ki fontos hivatásának annyi társulatok s hatóságokkal érint-kezésekben megfelelni képes legyen, ez okból választásunk Vásárhelyi Pál kir. hajózási felügyelőre vezetett, kinek kijelelésében a haza szerte ismert jártassága s sok oldalú tapasztalásaiba helyezett bizodalunk mellett, megközelíteni véltük még azon szellemi kapcsolatot is, mellyet ez ügyre nézve kormányunk s az érdekelt vidékek egybehangzó közremunkálása múlhatatlan megkíván.”¹

¹ MOL C 64 – 1864.F.9.N.23. Pesten jan. 26. A Tiszavölgyi Társulat levele a Nádorhoz

Nemcsak a Tisza mentén élvezett ekkora népszerűséget, hanem az ország más szögleteiben is nagy volt a tekintélye. A Száva szabályozásához és mocsarainak lecsapolására kiküldött királyi biztos, Inkey Imre nem jutott ötről hatra. Az egymással ütköző érdekek és nézetek labirintusából nem talált ki. A tárgyalásokhoz Vásárhelyit kérte az Építési Igazgatóságtól. Az eredményről jelentésében így számolt be: „Kötelezve érzem magamat, hogy a Száva szabályozására és lapályainak lecsapolására vonatkozó bizottsági tárgyalások után mindenekelőtt a nagytiszteletű Országos Építési Igazgatóságnak köszönetet mondjak azért, hogy ezekhez a tárgyalásokhoz az országos hajózási főfelügyelő Vásárhelyi Pál kiküldését lehetővé tették, akinek bölcs tanácsa és alapos tapasztalatai, mély tárgyismerete és általános népszerűsége által a királyi biztos tárgyalások olyan kedvező irányt vettek, amilyenről álmodni sem mertem...”

Széchenyi, közvetlen felettese, egyik levelét: „Hűséges honfitársa” aláírással Orsováról 1833. augusztus 24-én a következő sorokkal zárta: „...Nem marad más hátra, mint Önt arra kérni, vigyázzon, nehogy a buzgalom és a megerőltetés kárt tegyen Önben; Ó királyi Fenségnak Önre és szolgálataira továbbra is szüksége lesz – és én azt nagyon jól tudom, hogy a magyar ember, ha önérzetét meg nem sértik és tiszteletben tartják, nem az eltunyulással, hanem a túlzott buzgalommal szokott vétkezni.

Ön közvetlenül hazánk felvirágzásán és naggyá válásán fáradozik, többet nem mondok: ez lebegjen azonban mindig szeme előtt, és tehetségével és barátságával támogassa az én jó szándékú fáradozásaimat...”²

Mindehhez járult még az MTA kitüntetése 1838-ban: „a Nemzeti Tudós Társaság Vásárhelyi Pál urat tudománya és a magyar nyelvben kiadott jeles munkái tekintetéből közakarattal rendes taggá választá...”³

Ezekből az elismerésekből és feletteseivel való viszonyából – mindig maximálisan meg voltak vele elégedve – arra következtethetnénk, hogy rendkívül jámbor, *toleráns ember* volt.

Publicisztikai tevékenységét figyelemmel kísérve más meggyőződésre jutunk. *Kíméletlen* tudott lenni, ha az Akadémia bírálatra dolgot küldött neki, vagy ha Beszédes Józseffel vitatkozott. Irónia, esetenként maró gúny sem volt tőle távol. Nem az a feladatunk azonban, hogy jellemének redőit bogozgassuk, hanem hogy közéleti szerepléséről is szóljunk. A Tisza vagy a Száva szabályozása kapcsán idézett szövegek speciálisan a szakmai berkek tudatában való széleskörű jelenlétét tükrözik.

Törekvése a köztudat formálására

Igen, Vásárhelyi nemcsak a folyómedrek, hanem a társadalom tudatának formálásába is bekapcsolódott. Kérdés, hogy *eljutott-e szava és hatása a korabeli átlagpolgárhoz is?* Ezt megválaszolni pontosan nem tudjuk. Valószínűleg nem sokakhoz. Csak az látjuk, hogy ő szorgalmasan küldözgette szavát. Vásárhelyi a különböző lapok hasábjain – Atheneum, Társalkodó, Budapesti Hírlap, Tudománytár – számos cikket jelentetett meg. Figyelmesen olvasva őket, azt kell mondanunk, hogy jól vannak megírva. Szerkezetük tiszta, gondolatvezetése világos, érvelése meggyőző, stílusa könnyed, magyaros és amit mond, mindenki számára érthető. Így írt az al-dunai Traján-hídról (*Traján művei az Aldunán*), a vaskapu-szabályozásról (*Néhány figyelmeztető szó a vaskapui ügyben*), a Duna–Tisza csatornáról (*Pest–szegedi csatorna ügyében egy komoly szó*), így vitatkozott Beszédesrel (Egy vízszabályozó s jégtörő társaságról), és így népszerűsítette a Lánchíd eszméjét (A Budapesti állóhíd tárgyában). Ez a négy részes tanulmány egyaránt szól a szakmabelieknek – tudományos megalapozottsággal fejt ki álláspontját, amit mérési adatokkal támaszt alá –, és szól az átlagpolgárhoz is, akinek rajzol és a végén humorizál is: „A hídláb tetején ... tündéres mulatóház, hol gyönyörű kilátás mellett, kellemes pihenőhely, frissítő étel, ital, fagyalt, csemege, és rheuma...”

² Gonda i.m. 57.o. német

³ Gonda Béla: Vásárhelyi Pál élete és művei. Budapest, 1896.

Ha már a publikációknál tartunk, legterjedelmesebb írását is megemlítem, az „*Introductio in praxim triangulationis*”-t – Bevezetés a háromszögelés gyakorlatába.

Megemlítem, mert

- egyrészt az évfordulóra lefordítottuk, remélvén, hogy sikerül megjelentetni – nem sikerült ...,
- másrészt megemlítem azért is, mert egy olyan különleges írás, mely a tudományt kizárólag a gyakorlat oldaláról közelíti meg. Több évtizedes földmérői gyakorlatának tapasztalatát szerette volna benne közkinccsé tenni. A szakemberek bizonyára még több érdekes praktikus szakmai fogást fedeznek fel benne, mint én, a laikus. Ezeknek muzeális értéke legalább akkora, mint a műszereké, melyekkel dolgoztak. 1827-ben jelent meg. Még mondhatjuk úgy is, hogy a Duna-mappáció elején tartottak, s a Tisza-mappáció csak 5-6 év múlva indult. Tehát nagyon jó pillanatban. Rövid bevezetőjének utolsó mondatában pontosan megfogalmazza, mi volt könyvével a szándéka: „Ha ezen kis művel, mely talán nem is minden mozzanatában tökéletes, Magyarországon a geometriai gyakorlat pontosságának növeléséhez valamelyest hozzájárulhatok, örülök, mert célokat elértem.”

A társadalom megbecsülése (ambivalens)

Előadásunk első felében idézetekkel illusztrálva mutattuk be, mennyire meg volt elégedve az Építési Igazgatóság, Széchenyi, a Tiszavölgyi Társulat, Inkey Imre, sőt a Magyar Tudós Társaság is.

Vajon hogyan realizálódott ez a mérnök életében?

Munkakörülményei: Kecse Ferenc, az al-dunai mappációs mérnökök egyike, Széchenyihez írt panaszos leveléből tudjuk, hogy 1833. július 31-től november 20-ig „...nagy részént őszi időt, egy falombokkal össze font kunyhóban töltvén el, a lég minden viszontagságainak, egészségünk nem csekély veszélyeztetésével, s léterőnk érezhető fogyatkozásával ki valánk téve... Vaskapu zuhatagin legféltőbb kincsünkkel, életünkkel játszottunk...” A „kiránduláshoz” beszerzett útlevelek bizonyítják, hogy Vásárhelyi elkísérte hat mérnöktársát erre a vállalkozásra.⁴ (Nyilván nem maradt velük sokáig, hiszen beosztása visszaszólította őt.)

Drámai képet rajzolt a Duna-mappációt végző mérnökök munkakörülményeiről közvetlenül leváltása előtt(!) Huszár Mátyás is. – *Vásárhelyi* ugyancsak köztük volt!

„Hogy a Nagy Méltóságú Magyar Helytartó Tanács ... rendelkezésének ...bizonyosabban megfelelhessenek, már Március 15-kén, a midőn is a Duna még igen tsekély volt, félbe hagyván a téli rajzolásokat, minden Duna-mérőket külső munkára rendeltem, de kevés napok múlva áradni kezdett a Duna és egész X-ber utólyáig... öt egész Hónapig tartott légyen az alsó környéken a nagyobb árvíz, és hogy a kimenetel idejétől fogva X-ber végéig kisebb vagy nagyobb mértékben kilentzer árvíz volt. Ezen igen terhes körülményállásokban, nem csak a Duna szüntelen voló árával, hanem még a sokféle fokok, és Nádasok átgázlásával, majd pedig a ház nélkül való, és messze a Helységek-től eső vadonyba télen nyáron által való lakással, hálással, az ott lévő mindenféle férgekkel és árvíz ájulásig való kimondhatatlan bűdösségivel, és magával az élelembéli megszerzésével, szünet nélkül küszködnünk kellett, nagyobbodván a sanyarúság, nem kevéssel azzal is, hogy olly környéken kellett tartózkodnunk, amellyen nyáron által sokféle ragadós, veszedelmes, és halálos betegségek annyira uralkodtak, hogy igen kevés lakosok kerülhették el a betegeskedést.”⁵

Azt gondolhatnánk, hogy a sok elismerés nem maradt meg csupán erkölcsi síkon. A valóság azonban az, hogy Vásárhelyinek anyagi gondjai voltak, bár fizetése ez idő tájt nem is volt annyira rossz (mérnöktársai 4, ő maga 5 Ft napidíjat kapott). Mégis 1834-ben Vásárhelyi az alábbi levelet írta Széchenyihez:

„Alkalmazásban állok egy nagyszerű vállalkozásban, ami az országnak tartós jólétet teremt, lelkiismeretemre mondom, sok nehézséget átéltem, rossz, ennek ellenére drága ételeken éltem,

⁵ MOL C 64-1837.F.34.N.66

⁶ MTA K 180/98. német

nyomorúságos csárdákban éjszakáztam, melyek egészségemet, életemet veszélyeztették, és egyáltalán mindent megtettem, ami erőmből tellett.

Senki sem fogja tehát rossz néven venni tőlem, ha a magas szolgálatomhoz való teljes odaadásom miatti fájdalmamat nem tudom elhallgattatni, amely abból adódik, hogy a magam és családom egzisztenciájáról nem gondoskodtam.

Hogy a dotálásom a teljesítményekkel, a rám háruló felelősséggel azonos értékű-e, azt Méltóságod maga is meg tudja ítélni, de az bizonyos, hogy aligha elegendő arra, hogy a család igényeit kielégítsem. Ha a családom velem van, a gyermekek nevelése elmarad, külön élve pedig megduplázódnak a kiadások, és hogy a közelgő öregkorra tudnék valamit megtakarítani, lehetetlen.

Bocsásson meg Méltóságod, hogy sorsomat Méltóságos kezeibe helyezem, és alázatosan kérem, keresetemre a végzést kegyesen eszközölje ki, amely ha kedvező, új erőt ad kötelességeim teljesítésére, ellenkező esetben azonban arra készítetne, hogy olyan útra lépjek, sajnos túl későn, amilyen a körülményeim javítására éppen adódik...”⁶

A vég

A kemény múltnak bizonyára nem kis része volt abban, hogy a Tisza-szabályozás emberfeletti gondja és problémái alatt összeroppant: 1846. április 8-án a „Tiszavölgyi Társulat által, a szabályozás vezetésére elválasztott fővízmérnök Vásárhelyi Pál...a Választmány ülése alatt véletlenül szélütés csapása alatt leroskadva elhunyt”.⁷ Talán nem is véletlenül... Egy másik korabeli forrás a tragikus eseményt a következőképpen örökítette meg: „...a Tisza szabályozás nagyszerű vállalata kiviteléről tartott tanácskozásban... egy minden korábbi eszmélettől megfosztó guta ütés által kimúlt”.⁸

Az általam itt felvázolt mérnöksors a maga tanulságaival csak egy mozaikkő lehet abban a képben, amit a konferencia számos előadása rajzol. Egy ember sorsa nem jogosíthat fel messzire tekintő következtetések levonására, különösen nem általánosításra. Azért egy régi, szomorú igazság megfogalmazására azonban mégiscsak feljogosít – és ezzel a gondolattal zárom előadásomat –: hiába volt a KIVÁLASZTOTT Vásárhelyi és munkatársai munkássága az országnak új arculatot adó, szebb jövőt építő, emléküket a társadalomnak csak egy szűk köre őrzi. A ma mérnökei, azt hiszem, ugyancsak osztoznak sorsukban. A társadalom tudatát formáló ismeretterjesztő írásokra és előadásokra továbbra is nagy szükség van.

⁷ MOL C 64 – 1846 – F.9.N 35.

⁸ MOL. 64. 1846. F.9.p. 101.